

ZARDUSHTIYLIKDA ILM OLISH ODOBI: UNING ZAMONAVIY TA'LIM-TARBIYADA TUTGAN O'RNI

Mamaniyozov Shaxzod Abror o'g'li

Osiyo xalqaro universiteti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada "Avesto" jahon madaniyatining, jumladan, Markaziy Osiyo va Eron xalqlari tarixining qadimgi noyob yodgorligi, zardushtlik e'tiqodiga amal qiluvchilarning muqaddas kitobi ekanligi va uning tarkibi, ifoda uslubi va timsollar tizimi bilan adabiy manbalarga yaqin turishi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: tarix, pedagogika tarixi, manba, davrlashtirish, xalq pedagogikasi, yozma manbalar, «Avesto» asari

Zardushtiylik negizida olamning qarama-qarshiliklar kurashi asosiga qurilgani turadi: yaxshilik va yomonlik, yorug'lik va qorong'ulik, hayot va o'lim o'rtasida abadiy kurash davom etadi. Barcha yaxshiliklarni Axura-Mazda vabarcha yomonliklarni Anxramaynyu (yoki Axriman) ifodalaydi. Axura-Mazda insonlarga ezgu ishlarni bayon etib ularga amal qilishni buyuradi, yomon ishlardan saqlanishga chaqiradi. Zardushtiylik dinida Axura Mazda Oliy ibtido, u hamma mavjudotlarning yaratuvchisi va boshqaruvchisi, yaxshilik va ezgulik timsoli – Oliy ruh sifatidanamoyon bo'ladi. Zardushtiylikda yana olti ilohiy ruh – quyi tangrilarga hamsig'inilgan. Zardusht ta'limotiga ko'ra ular bir-biriga singib ketgan, manbaning ayrim joylarida quyi tangrilar Axura Mazdaning emanatsiyalari (ya'ni o'zidan nurlantirib chiqargan) deb berilgan. Avestoda quyi tangrilar Amesha Spenta – “abadiy ruhlar” deb nomlanadilar. «Abadiy ruhlar» dunyo yaratilishining ma'lumbir pog'onasini boshqarib turgan. Zardushtiylik dafn marosimi o'ziga xos bo'lib, o'lganlar bir necha past, baland «sukut minoralari» – daxmalarga solinadi, u yerda murdalarning go'shtlarini qushlar yeb, suyaklarini tozalaydi. Go'shtdan tozalangan suyaklarmaxsus

sopol idishlarga solinib minora o'rtasidagi quduqqa sochib yuboriladi. Bunda poklik bilan nopoklikning bir-biriga yaqinlashmasligiga erishiladi.

Zardusht nomi tadqiqotlarda Zaratushtra, Zardust, Zoroastr ko'rinishlarida ham ishlatiladi. Tadqiqotchilar o'rtasida Zardushtning tarixda bo'lgan yoki bo'lmaganligi borasida turli fikrlar mavjud. Ba'zilar uni tarixiy shaxs deb bilsalar, boshqalar afsonaviy shaxs deb hisoblaydilar. Manbalarning xabar berishicha, u taxminan mil. av. 1200-570 yillar orasida yashagan ilohiyotchi, faylasuf, shoirdir. Ingliz tadqiqotchi M. Boys ta'kidlashicha, u mil. av. 1500-1200 yillar orasida yashagan. Zardusht Markaziy Osiyo hududida mavjud bo'lgan ko'pxudolikka negizlangan qadimiy diniy tasavvur va e'tiqodlarni isloh qilib, yangi dinga asos soldi.

Zardushtiylik insoniyatning eng qadimgi dinlaridan biri bo'lib, uning izdoshlari tomonidan tan olingan yagona payg'ambar – Zaratushtra (boshqa transkripsiyalarda – Zaratustra, zardushtiyar) vahiylaridan kelib chiqqan. Uning ontologik izlanishlarining samarasi zardushtiylik oliy xudosi axur-Mazdaga sof mavjudot va axloqiy yaxshilikning predikatlarini berish edi.

Diniy dunyoqarashning mohiyati shundan iboratki, tabiiy yoki tabiiy dinlar o'zlari uchun emas, balki yaxshilik va yovuzlik kuchlari o'rtasidagi kurashda buyuk axloqiy va diniy bahsda egallagan o'rni tufayli hurmat qilinadi. Zardushtiylikdagi yovuzlik mutlaq printsip sifatida yaxshilikka qarshi turadi. Uning qonunlariga ko'ra, uni engib o'tish, yo'q qilish kerak, ammo hali nima bo'lishi kerak emas; majburiyat – o'zini anglay olmaydigan kuch, zaif, kuchsiz narsa [3].

Rivojlangan diniy tizim sifatida Zaratushtra dini tabiiy kuchlarning yaxshilik va yomonlikka nisbatan befarqligini olib tashlashga harakat qiladi, ularni kurash va yovuzlik arenasining bevosita ishtirokchilariga aylantiradi. Zardushtiyalarning olov va suvga bo'lgan g'amxo'rliqi, ular tahqirlanishdan qanday qo'rqishlari va bunday tahqirlash eng og'ir axloqiy xatti-harakatlar kabi jazolanishi, dinni tabiat bilan bog'laydigan aloqalar hali ham buzilmaganligini isbotlaydi [2]. Yaxshilik dunyosiga

yovuzlikning timsoli – Anxra-Manyu xudosi o'zining aldamchi, "ko'rinadigan" va haqiqiy bo'lmagan dunyosi bilan qarshi turadi.

Axura-Mazdaning oliy xudosi sifatida u tengsiz va ierarxik piramidaning cho'qqisi vazifasini bajaradi, shu jumladan tabiiy ruhiy kuchlar-Amesh Spents yoki O'lmas azizlar, u muqaddas ruh (Spanta-Manyu) yordamida butun yaratilishdan birinchi bo'lib yaratgan: yaxshi fikr (voh-mana), eng yaxshi haqiqat (AshaVahishta), Muqaddas xudojo'ylik (Spenta-Armaiti), orzu qilingan hokimiyat (xshatra-Varya), yaxlitlik (Harvatat) va o'lmaslik (Ameretat). Ahura-Mazda bilan birgalikda ular ettita yaxshi ijodni: inson, qoramol, olov, er, osmon, suv va o'simliklarni qo'llab-quvvatlaydigan "bir hil etti" ni tashkil qiladi [11].

Ushbu oltita emanatsiya, oltita buyuk Xudo, Zaratushtra o'rgatadi, qadimgi Eron panteonida hurmatga sazovor bo'lgan boshqa yaxshi xudolarni hayotga olib keldi. Ular orasida Mitra, apam-Napat, Sraosha, Asha, Geush-Urvan bor. Ular zardushtiylikda saqlanib qolgan va Zaratushtra ularni o'qishga undaydi. Zaratushtra izdoshi uchun "Asha" tushunchasi alohida ahamiyatga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, Avesto tilida "Asha" so'zi "haqiqat" ma'nolaridan tashqari, "tartib" o'z nomi sifatida Xudoning nomini, ya'ni Axura-Mazda degan ma'noni anglatadi. Va zamonaviy Talish tilida haqiqat, haqiqat sinonimi sifatida qabul qilingan "Asha" so'zi "ba hasha" ("haqiqatni aytmalik") iborasida saqlanib qolgan [6].

Ardvisura Anaxita samoviy suvlar ma'budasi, unumdorlik, chorva mollari homiysi sifatida eslatib o'tilgan. Avesta yaxshi nasl berish uchun ayolning sog'lig'ini va erkakning urug'ini ehtiyotkorlik bilan himoya qilish bilan bog'liq. Ardvisura Anaxita va Mitra madhiyalarida "chiroyli va nozik, baland va to'g'ri, oltin bezakli yorqin va olijanob qizlar" va "rostgo'y, notiq, chiroyli qurilgan, baland bo'yli, uzoqni ko'ra oladigan, qudratli" erkaklar haqida so'z boradi. Zardushtiylik erkaklar va ayollar tanasining jismoniy parametrlariga katta e'tibor beradi. Birinchidan, faqat sog'lom odam Ahura-Mazda ta'limotiga amal qilishi mumkin va amal qilishi kerak.

Ikkinchidan, bu tamoyil Avesto jamiyatining dasturiy vazifalariga mos keldi: har jihatdan mukammal avlodni faqat erkaklar va ayollarning mukammal jismoniy ma'lumotlarga ega turmush qurishi orqali tarbiyalash. Bu avestiya huquqiy kodeksi Videvdate (Vendidade) da, uning ikkinchi bobida (fargarde) insoniyat tarixini bayon qilgan va birinchi odam Yima haqidagi afsonani keltirgan holda tasdiqlangan.

Avestiya mifologiyasi, uning tuzilishi va xarakterlari bilan, keyinchalik dunyoga aylangan dinlarda mos keladi. Albatta, yo'lni bosib o'tishdan ko'ra, uni qurish qiyinroq. Ahur-Mazdadan farishta orqali bashorat olishning o'zi nima! Ma'lumki, marosim pokligi holatida bo'lgan paytda vahiy olish g'oyasi bu davrning diniy fikrining cho'qqisidir. Aynan shu tarzda nasroniylik va Islom paydo bo'ldi. Birinchi odam va asl gunoh, o'limdan keyingi jazo, jannat va do'zax va boshqa ko'p narsalar haqidagi afsonalar bu ikki dinda ham takrorlanadi.

«Avesto» asarida inson shaxsining kamolotga erishishiga oid fikrlar ifoda etilgandir. Mazkur asar g'oyalari orqali qadimgi davrlarda mamlakatimiz hududida yashagan xalqlarning tabiiy, ilmiy, ma'rifiy hamda ijtimoiy qarashlari borasida muhim malumotlarga ega bo'lamiz. «Avesto» diniy xarakterga ega bo'lish bilan birga, o'zida falsafiy, siyosiy, filologik, va tarbiyaviy masalalarni ham qamrab olgan. Zardushtiylik dinining g'oyalari xususida so'z borganda, ularning to'g'rilik bilan yashash va axloqiy unsurlarga asoslanganligini alohida ta'kidlab o'tish lozim. Ushbu afsonada gunoh va uning jazosi, poklikning mohiyati ta'riflanib olov, suv, er, chorva, daraxt hamda o'simliklar ulug'lanadi, kohin, harbiy, dehqon va chorvadorlar sharaflanadi. Hayvonlarga zulm o'tkazish eng katta gunoh sifatida qoralanadi. Mazkur bo'limda shaxsiy gigienaga amal qilishga oid qoidalar-tirnoq va sochni parvarishlash masalalari yuzasidan fikr bildiriladi.

Bildirilayotgan fikrlardan anglashiniladiki, zardushtiylik dinining g'oyalariga ko'ra, shaxsning axloqiy xislatlarga ega bo'lishi Adolat o'lkasini qaror toptirishda tayanch omil bo'lib xizmat qiladi. Zardushtning asosiy yo'riqlaridan biri ham Axura

Mazdaning ko'makchisi sanalgan inson sa-hovatli bo'lishi kerak, degan aqidadir. Garchi, zardushtiylkda diniy rasmlarushumlarga rioya etish, Zardusht tomonidan ilgari surilgan barcha axloqiy yo'l-yo'riqlarni bajarish har bir kishining muqaddas burchi ekanligi e'tirof etilishi bilan birga, dunyoviy ishlar va ularning mohiyati ham ochib beriladi.

«Yaxshi fikr» iborasining mazmuni o'zida ilohiy qonun ruhidagi g'oyalarga ega bo'lish, yaqin kishisiga nisbatan mehribonlik ko'rsatish, muhtojlarga ko'maklashish, yovuzlikka qarshi kurashga doimo tayyor turish, kishilarning baxt-saodati yo'lida harakat qilish, ahillik, qabiladoshlar bilan birga do'stlik va totuvlikda yashashga intilish ruhidagi niyat va fikrlar musaffoligini aks ettiradi. Inson fikran ham boshqalarga hasad qilmasligi lozim. Yaxshi niyatli kishi darg'azab bo'lmaydi, jaholatlarga berilmaydi. Zero, bunday ruhiy holatda inson yaxshilik haqida o'ylamaydi, burch va adolat haqida unutadi va nojo'ya harakatlar qiladi.

«Avesto»dagi uchlikning haqiqiy manbalariga yondashiladigan bo'lsa, ular qadimgi zamon kishilarining axloqiy tasawurlariga batamom muvofiq bo'lib tushadi. Fikr, so'z va ishning birligi ibtidoiy insonning ham ajralmas xislati edi. Uning ong, axloq va boshqalar xususidagi tasawurlari o'zi mansub bo'lgan jamoa bilan uzviy bog'langan, Jamoaning fikri uning ham fikri, jamoaning so'zlari uning ham so'zlari, jamoaning ishlari uning ham ishlari bo'lgan. Ijtimoiy va shaxsiy manfaatlarning uyg'unligi-urug'chilik jamiyatining muhim belgisidir. Jamoaning har qanday topshirig'ini bajarish uning a'zolari uchun mu-qaddas qonun edi. Uning so'zi, fikri hamda ishi ezgu bo'lishi va ezgulikning tantanasi uchun xizmat qilishiga katta e'tibor beriladi. Ushbu axloqiy uchlik g'oyasi eng qadimgi davrlardan boshlab kishilik jamiyati taraqqiyotining keyingi bosqichlarida yaratilgan barcha ma'rifiy asarlar mazmunining shakllanishiga asos bo'lgan. Zero, unda insonning inson sifatida ma'naviy va moddiy jihatdan kamol topishi uchun zarur bo'lgan muayyan talablar o'z ifodasini topib, hayot kodeksi sifatida nafaqat Sharq, balki G'arb xalqlarining ham muhim ma'naviy merosi bo'lib qoldi. Asarda ifoda etilayotgan masalalarning ijtimoiy

hayotning barcha jabhalarini qamrab olganligi Zardusht g'oyalarining nazariy va amaliy ahamiyatini oshirib, uning qimmatini bugungi kunda ham yuqori bolishiga olib kelgan.

Yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi kurash «Avesto»ning bosh g'oyasidir. Yaxshilik ramzi - yakka xudo Axura Mazda, yomonlik ramzi - Ahramandir. Hozirgacha «Avesto»ning ikki varianti mavjud. Birinchisi faqat «Avesto»ning o'zidan iborat. Tisht - xalq o'rtasida asrlar o'tishi davomida «Sust» nomi bilan o'zgargan. O'zbek xalq og'zaki ijodidagi «Sust xotin» qo'shiqlarida Tishtar obrazi yaratilgan. Qurg'oqchilik kelgan yillarida dehqonchilik bilan shug'ullanadigan odamlar Tishtar - yomg'ir tangrisidan yordam so'raganlar. Bu marosim o'ziga xos ko'rinishda o'tkazilgan: dehqonchilik bilan shug'ullaniladigan joylardagi ayollar to'planishib, odam shaklidagi qo'g'irchoqqa kampirning ko'yilagini kiygizishib, «Sust xotin» qo'shig'ini aytishgan va o'z qo'ni-qo'shnilarinikiga kirishgan. Uy egalari qo'g'irchoqqa suv sepishgan, «Sust xotin» qo'shig'ini aytganlarga xayr-sadaqa berishgan. Quyidagi parchada yaratilgan Sust xotin obrazi «Avesto»dagi suv xudosi Tishtar mifologiyasiga bog'lanadi.

Xulosa qilib aytganda, «Avesto» asarida insonning barkamol bo'lib etishishida uning so'zi, fikri hamda ishi ezgu bo'lishi va ezgulikning tantanasi uchun xizmat qilishiga katta e'tibor beriladi. Ushbu axloqiy uchlik g'oyasi eng qadimgi davrlardan boshlab kishilik jamiyati taraqqiyotining keyingi bosqichlarida yaratilgan barcha ma'rifiy asarlar mazmunining shakllanishiga asos bo'lgan. Zero, unda insonning inson sifatida ma'naviy va moddiy jihatdan kamol topishi uchun zarur bo'lgan muayyan talablar o'z ifodasini topib, hayot kodeksi sifatida nafaqat Sharq, balki G'arb xalqlarining ham muhim ma'naviy merosi bo'lib qoldi. Asarda ifoda etilayotgan masalalarning ijtimoiy hayotning barcha jabhalarini qamrab olganligi Zardusht g'oyalarining nazariy va amaliy ahamiyatini oshirib, uning qimmatini bugungi kunda ham yuqori bolishiga olib kelgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. B.X.Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik.-T."Sano standandarf'nashiriyoti. 2017.
2. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo q. T., Sharq, 1998.
3. Avesto. O'zbekcha tarjima (Asqar Mahkam tarj.)-T.:2001.
4. «Avesto»dan (tarj. M. Ishoqov). O'zbek tili va adabiyoti jurnali, 1999, # 2-4
5. Abu Rayhon Beruniy. Al-osorul-boqiya an-al qarunul-holiya.-T.:1969
6. Abu Bahr Muhammad ibn Ja'far Narshaxiy. Buxoro tarixi. - T.: 1966A.
7. Qayumov. Qadimiyat obidalari. - T.: 1971